נצבים

א. אויף „ושב הוי׳ אלקיך את שבותך״[1], פרעגט רש״י „הי׳ לו לכתוב והשיב את שבותך״. וואס די כוונה אין דער שאלה איז (א) אַז אַנשטאָט „ושב״ האָט געזאָלט שטיין „והשיב״, און (ב) צוליב וואס שטייט „הוי׳ אלקיך״[2]: עס שטייט דאָך ערשט[3] אַז די הקדמה וסיבה פון דעם „ושב״ — מוז זיין „ושבת עד הוי׳ אלקיך״, מדה כנגד מדה: דורך „ושבת (עד ה״א)״ קומט „ושב גו׳״, איז דאָך מובן[4] אַז דער „ושב״ (אַדער „והשיב״) גייט עס אויף דעם (עד) „הוי׳ אלקיך״ — דעם אויבערשטן? און רש״י ענטפערט: „רבותינו[5] למדו[6] מכאן כביכול שה־שכינה שרוי׳ עם ישראל בצרת גלותם, וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם״.

דאָרף מען פאַרשטיין:

א) אין פ׳ שמות[7] האָט שוין רש״י מפרש געווען, אַז דאָס וואָס דער אויבערשטער האָט זיך באַוויזן צו משה רבינו „מתוך הסנה״ איז עס „משום עמו אנכי בצרה״. איז ווי זאָגט רש״י דאָ אַז מען לערנט ערשט אַפּ „מכאן״ אַז די שכינה איז שורה עם ישראל בצרת גלותם — בעת מען ווייס עס שוין פון פ׳ שמות?

ב) „עמו אנכי בצרה״ איז דאָך אַ בפירוש׳ער פסוק[8], דאָרף מען דאָך דאָס ניט אַפּלערנען „מכאן״ פון אַ דיוק אין אַנדער פסוק*[8a]?

ג) אין פסוק „ושב הוי׳ אלקיך״ שטייט בלויז אַז דער אויבערשטער קערט זיך אום פון גלות. וואו גע־פינט רש״י אין דעם פסוק די הדגשה

---

1) פרשתנו ל, ג.

2) ועפ״ז מובן (א) מה שרש״י מעתיק לא רק תיבת „ושב״ אלא גם התיבות של־אחרי׳ (וראה שוה״ג להערה 30). (ב) מה שכותב בקושייתו „הי׳ לו לכתוב והשיב את שבותך״ (ובפרט שגם בספרי (בהעלותך י, לה. מסעי לה, לד) וגמרא (מגילה כט, א) אמרו רק „והשיב לא נאמר״*). (ג) מה שמשמיט בקושייתו התיבות „הוי׳ אלקיך״ (ולא רמזם אפילו בתיבת „גו׳״) — אף שמעתיק התיבות „את שבותך״ שלאחריהן.

3) ל, ב.

4) משא״כ במה שנאמר בהפרשה כו״כ פעמים לאח״ז „הוי׳ אלקיך״.

5) ראה ספרי שם. מגילה שם. (אבל ראה לקמן הערה 11).

6) מ״ש „רבותינו למדו כו״ — כי פי׳ הפשוט ד„ושב הוא את שבותך״ הוא — שישיב את בני ישראל. אלא שבזה שאומר „ושב גו׳״ (ולא „והשיב״) מלמד הכתוב (ענין נוסף) שהקב״ה ישוב עמהם.

וי״ל, שזהו גם הטעם מה שרש״י כותב „הי׳ לו לכתוב והשיב את שבותך״ — ואינו כותב „ולא והשיב את שבותך״ (וע״ד שכו־תב בפ׳ תבא כו, ב: „ולא כל ראשית״. ובפרט שגם בספרי ומגילה שם: „והשיב לא נאמר״) — כי מרמז בזה, שגם לפי המסקנא הפי׳ ד„ושב״ כולל גם „והשיב״, ולכן „הי׳ לו לכתוב והשיב כו׳״.

7) ג, ב.

8) תהלים צא, טו.

*8) ואם אין הפסוק „עמו אנכי בצרה״ מספיק — הו״ל לרש״י בשמות (שם) לומר „מכאן למדנו כו׳״.

---

*) בספרי מסעי שם מסיים: „אלא ושב הוי׳ אלקיך״ (ובבהעלותך: „ושב הוי׳״). אבל תיבות אלו מעתיק ב„אלא כו׳״ ולא ב„לא נאמר״. משא״כ בפרש״י, שמעתיק זה ב„הי׳ לו לכתוב״. ומה שמוסיף זה בספרי ב„אלא כו׳״, י״ל, שזהו בכדי להדגיש יותר הענין ד„כשהם חוזרים שכינה עמהם״.

„שהשכינה שרוי׳ עם ישראל בצרת גלותם״? פון דעם פסוק ווייס מען נאָר אַז שכינה עמהם[9], אָבער ניט אַז דאָס איז עמהם בצרה — וואָס דאָס ווערט געזאָגט אין פסוק „עמו אנכי בצרה״ אָדער בפסוק „בכל צרתם לו צר״[10]?

ד) לאחרי ווי רש״י זאָגט „שהשכינה שרוי׳ עם ישראל **בצרת** גלותם״, איז דאָך שוין במילא פאַרשטאַנדיק אַז בשעת די אידן גייען אַרויס פון גלות גייט אַרויס פון גלות אויך די שכינה[11]. צוליב וואָס דאָרף רש״י מפרט זיין „וכשנגאלין כו׳ ישוב עמהם״?

ה) וועז רש״י וויל עס שוין זאָגן בפירוש (הגם ס׳איז לכאורה מובן מעצמו) בכדי צו פאַרטייטשן דעם לשון „ושב הוי׳ אלקיך״[12] — האָט ער געדאַרפט בלויז זאָגן „וכשנגאלין ישוב עמהם״. וואָס מיינט ער מיטן לשון „הכתיב גאולה לעצמו״?

ב. דערנאָך איז רש״י ממשיך: „ועוד יש לומר שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר[13] ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל. ואף בגליות שאר האומות מצינו כן שנאמר ושבתי את שבות בני עמון״[14].

דאַרף מען פאַרשטיין:

א) צוליב וואָס דאָרף רש״י אָנקומען צו צווייי פירושים[15]?

דאָס וואָס רש״י באַגונגט זיך ניט מיטן „ועוד י״ל״, קען מען לכאורה מסביר זיין: פון דעם לשון „ושב הוי׳ אלקיך״ (אַז דער אויבערשטער וועט זיך אומקערן כביכול פון גלות) איז משמע, אַז ער געפינט זיך כביכול אין גלות אויך פאַר דעם זמן פון „ושב״[16] — ניט בלויז וואָס ער

---

9) וכשטחיות לשון הלימוד מכתוב זה במגלה שם.

10) ישעי׳ סג, ט. וכדחז״ל על ב׳ הכתובים (תענית טז, א).

11) בספרי ומגילה שם, נלמדים ב׳ ענינים אלו — גלו שכינה עמהם; כשהן עתידין להגאל שכינה עמהם — מפסוקים שונים. ומזה משמע שהם ב׳ ענינים שונים (ראה חדא״ג מהרש״א למגילה שם). אבל בפרש״י עה״ת, מכיון שגם מה ששכינה שרוי׳ עם ישראל בצרת גלותם נלמד מכאן — הרי זה לכאורה ענין אחד.

12) אבל דוחק הוא, כי כיון ש„וכשנגאלין כו׳ ישוב עמהם״ מובן מעצמו (ממה שמפרש רש״י לפנ״ז „שהשכינה שרוי׳ עם ישראל בצרת גלותם״), הרי מובן במילא גם התירוץ על קושייתו „הי׳ לו לכתוב והשיב את שבותך״.

13) ישעי׳ כז, יב.

14) כן הוא בדפוס הראשון. בפי׳ גו״א. ש״ח (השלם, אבל בהמקוצר הנדפס בחומש נשמט כל הקטע) ועוד. וכבר העירו במפרשי רש״י, שבכתוב מצינו: ושבתי שבות מואב (ירמי׳ מח, מז) ושבתי את שבות מצרים (יחזקאל כט, יד) — וכ״ה בכמה דפוסי רש״י; ובנוגע לבני עמון: אשיב את שבות בני עמון (ירמי׳ מט, ו).

15) במשכיל לדוד כאן, שמה שזקוק רש״י לב׳ הפירושים הוא, לפי שבכתוב כאן נאמר „ושב״ ב׳ פעמים — „ושב הוי׳ אלקיך גו׳ ושב וקבצך גו׳״ — ולכן מפרש „חד לעצמו וחד לישראל״. עיי״ש.

אבל ממה שרש״י אינו מעתיק „ושב״ השני, ואינו מרמזו אפילו ב„וגו׳״, מוכרח שב׳ הפירושים הם ב„ושב הראשון״.

16) ובפרט, שמכיון שנאמר „ושב (ולא „והשיב״) ה״א את שבותך״ [צ״ל, שפירוש „את שבותך״ (לפי הענין הנרמז ב„ושב״) הוא כמו „עם שבותך״. וא״כ], מסתבר לומר ש„ושב ה״א״ הוא דוגמת „שבותך״, השבה מגלות. וראה לקמן בפנים. [ובפרט באם נאמר שרש״י ס״ל שפירוש „שבותך״ הוא מלשון „שבי״ (כפי המצודות — מפשטני נ״ך — ירמי׳ שם ובכ״מ); אבל דוחק גדול הוא, כי באם „ושב״ ו„שבותך״ הסמוכים אין פי׳ שוה — הי׳ רש״י מפרש זה].

קומען אהין אין דעם „יום קיבוץ גליות" בכדי אַרויסצונעמען פון דאָרט די אידן — און דעריבער דאַרף ער אַנקומען צום פירוש „שהשכינה שרוי׳ עם ישראל בצרת גלותם כו׳" [17];

ס׳איז אַבער ניט מובן: וואָס דאַרף רש״י אַנקומען צו „ועוד י״ל כו׳" און ס׳איז אים ניט געגוג דער פירוש וואָס ער זאָגט פריער [18]?

ב) אין פסוק דא רעדט זיך וועגן דער גאולה פון אידן. וואָס איז רש״י מסיים „ואף בגליות שאר האומות מצינו כן כו׳" [19]?

ג) די קשיא איז נאָך שטאַרקער: בכדי צו ברענגען אַ ראי׳ אַז דער אויבערשטער וועט אַרויסנעמען פון גלות יעדערן באַזונדער, איז געגוג וועז רש״י זאָל ברענגען די ווערטער „ואתם תלוקטו לאחד אחד" — אַז דעם סיום פון די ווערטער „בני ישראל". איז דאָך דערפון קענטיק, אַז ער וויל דערמיט מדגיש זיין אַז דאָס וואָס „אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו" האָט אַ שייכות אויך צו „בני ישראל"

[וואָס אַזוי איז אויך משמע אין אונזער פסוק „ושב הוי׳ אלקיך" (לויטן צווייטן פירוש): דאָס וואָס „אוחז בידיו ממש איש איש כו׳" — „ושב" — איז עס דערפאַר וויל הוי׳ איז אלקיך — דיין ג״ט [20],

היינט ווי זאָגט רש״י גלייך נאָך דעם „ואף בגליות שאר האומות מצינו כן כו׳"?

ד) וואָס איז דאָ נוגע די גאַנצע אריכות ובמילא דאַרף מען ברייגגען ראיות פון נביאים וכו׳?

ה) וואָס מיינט רש״י מוסיף זיין מיט זאָגן „ממש" [21], ניט „בידיו" סתם ווי ער זאָגט בפירושו בפ׳ ואתחנן *[21]?

ג. דעם ביאור בכל הנ״ל וועט מען פאַרשטיין בהקדם וואָס מען געפינט

---

17) אבל ממה שנאמר „ושבתי" גם בגליות שאר האומות (שאין שייך חיר לומר ששכינה עמהם), מוכח שהלשון „ושב" שייך גם כשאין הוא עצמו נמצא ב„גלות" ורק שבא לשם להשיב את שבותך (ופי׳ „את שבותך" לפ״ז הוא כפשוטו, ולא עם שבותך).

ומה שזקוק רש״י לפי׳ הראשון [ועד — שפי׳ השני כותבו לאחרונה וגם בלי „ועוד י״ל" — ראה להלן הערה 38] הוא — כי ממ״ש ושב הוי׳ אלקיך משמע, שהטעם להענין הנרמז ב„ושב" (ולא והשיב) הוא — (לפי ש)„הוי׳ אלקיך", והרי הענין ד„גדול יום קיבוץ גליות" הוא גם „בגליות שאר האומות". וראה לקמן הערה 20. ועפ״ז יומתק מה שרש״י כותב „עם ישראל" ולא „עמהם".

18) ואין לומר, שמה שרש״י אינו מסתפק בפירושו הראשון הוא, כי לפי פי׳ זה הול״ל בכתוב „עם שבותך": א) גם לפי פי׳ הא׳, הענין שהקב״ה ישוב עמהם הוא רק מה שהכתוב מלמדנו בלשון „ושב", אבל עיקר פירוש הכתוב הוא — שהוי׳ אלקיך ישיב את שבותך (כנ״ל הערה 6). ב) לעיל (כט, יח) נאמר „למען ספות הרוה את הצמאה", ופירושו הוא (רש״י שם) „עם המזיד". ובפרש״י שם כותב „עם המזיד" דרך אגב ולא בסגנון של חידוש.

19) במשכיל לדוד כאן, שכוונת רש״י בזה היא להוכיח, שמכיון שגדול יום קיבוץ גליות כו׳, שייך לומר „ושב" (ולא „והשיב") גם באם לא היתה השכינה עם ישראל בצרת גלותם. ועל זה באה הראי׳ מ„ושבתי את שבות בני עמון", אף ש„ודאי לא שייך חלילה לומר שהשכינה עמהם".

אבל לפ״ז קשה: איך למדו רבותינו מכאן (גם באם הי׳ נאמר „ושב" רק פ״א — ראה לעיל הערה 15) שהשכינה שרוי׳ עם ישראל בצרת גלותם?

20) ומה שלמדו מכאן ששכינה שרוי׳ עם ישראל בצרת גלותם (ראה לעיל הערה 17) — אף שגם לפי ה„ועוד י״ל" מובן הדיוק „הוי׳ אלקיך" — ראה לקמן הערה 40.

21) משא״כ בפרש״י ר״פ וישלח.

*21) ד, לא.

ביי יעדערן פון די אבות [22], אַז דער אויבערשטער איז מיט אים געווען. וואָס דער ביאור פון דעם בפשטות איז: היות ווי די הנהגה שלמעלה מיט די אבות איז געווען אין אַן אופן פון למעלה מהטבע, ביז — אַז אַלע האָבן געזעען אַז זייער הצלחה קומט פון אויבערשטן [23], דעריבער [24] איז דער פסוק מדגיש, אַז דער אויבערשטער איז געווען מיט זיי (הגם ער איז דאָ אומע־ טום — בשמים ממעל ועל הארץ מת־ חת *[24] — כמ"ש [25] „את השמים ואת הארץ אני מלא"), וואָס מיינט, אַז מיט זיי איז ער געווען בגילוי, און ער באַשיצט זיי, איז זיי מצליח א.ז.ו.ו.

דאָס זעלבע איז בנוגע צו אידן, אויך [26] בזמן הגלות: מצד דעם וואָס אַלע זעען ווי דער אויבערשטער גיט אויף זיי אַכטונג — כבשה אחת בין שבעים זאבים והיא משתמרת [27], באַ־ וויזט עס אַז דער אויבערשטער איז מיט די אידן (ווי מ'האָט שוין גע־ לערנט פריער ביי גלות מצרים — דער ערשטער (און שרש [28]) פון אַלע גליות — „והי' אלקים עמכם" [29]. ובדוגמא צו דעם איז אויך דאָס וואָס כשנגאלין — „שכינה עמהם".

אָבער עס איז פאַרשטאַנדיק, אַז דער ענין קען ניט האָבן אַ שייכות צום תוכן הפסוק „ושב הוי' אלקיך את שבותך" (און ניט „עמך" וכיו"ב): דער לשון (אַז דעם אויבערשטנס „ושב" איז את שבותכם (מיט דיין שבות — אומקע־ רונג פון גלות)) וויזט, אַז פאַר דער גאולה איז ער [באַגרענעצט כביכול אין די ארצות הגוים, און במילא] פאַר־ וואָגלט און פאַרטריבן כביכול פון זיין „היים" [30]; דער ענין אָבער וואָס עס געפינט זיך מיט אידן אין גלות צו אויסהיטן זיי פון די „שבעים זאבים" מיינט גאָר פאַרקערט! ער געפינט זיך דאָרט אויף זיי אַרויסצוהעלפן, און ער אַליין איז אַוודאי ניט אין „גלות".

22) וירא כא, כב. תולדות כו, ג. שם, כח. ויצא כח, טו.

23) וירא שם. תולדות שם, כח.

24) ראה רש"י וירא שם.

*24) ראה דברים ד, לט. פרש"י שם ד, לה. והוא פשוט כ"כ — עד שאין רש"י צריך לפרש הפי' ד„ומפניך אסתר" (בראשית ד, יד). ולכן מוציא רש"י „על פני" (יתרו כ, ג) מפשוטו „כל מקום" — ומפרשו „כל זמן".

25) ירמי' כג, כד.

26) אף שבכללות, בזה"ג, אי"ז ניכר כ"כ כבזמן הבית. שלכן הוצרך הכתוב לחדש, שגם אז „לא ירפך — מלהחזיק בך בידיו" (ואתחנן ד, לא ופרש"י שם. וראה גם בחוקותי כו, מד. ואפילו בזה"ב — מה ששכינה עמהם בזמן שהם טמאים, נאמר בסגנון של חידוש (רש"י אחרי טז, סז. מסעי לה, לד)).

27) ראה אסת"ר פ"י, יא. תנחומא תולדות ה.

28) שלכן בירידה למצרים הייתה צ"ל ההבטחה „גם עלה" — מן ד' גליות (רש"י שבת פט, ב — ד"ה אחד). וראה רד"ה קול דודי תש"ט ובתסמן שם.

29) ויחי מח, כא. וגם בנוגע לשאר הגליות כתיב (ואתחנן שם) „לא ירפך מלהחזיק בך בידיו" (שזהו בדוגמת „אוחז בידיו" שבפרש"י דידן).

30) שלכן מעתיק רש"י גם „את שבותך" * — כי מלשון זה מוכח (ראה לעיל הערה 16) „שהשכינה שרוי' עם יש־ ראל בצרת גלותם", ולא רק חוגמת „והי' אלקים עמכם" שנאמר גבי גלות מצרים. וראה לקמן הערה 37.

*) אבל אין לומר, שמכיון שבקושייתו כותב „הי' לו לכתוב והשיב את שבותך", ע"כ מעתיק תיבות אלו (את שבותך) לפני פירושו (ראה לעיל הערה 2) — כי מצד הקושיא מספיק שיכתוב „והשיב את", או בהוספת „גו' ".

דעריבער זאגט רש"י אז דא מיינט מען אן אנדער ענין „שהשכינה שרוי' עם ישראל בצרת גלותם", אז ער איז טאקע כביכול אין דער ענגשאפט פון גלות — און דעריבער דארף זיין דער „ושב ה"א את שבותך".

ד. עפ"ז איז אויך פארשטאנדיק וואס רש"י זאגט „רבותינו למדו מכאן כו'" — הגם עס איז א בפירוש'ער פסוק (לכאורה) — „עמו אנכי בצרה":

פון דעם פסוק „עמו אנכי בצרה" וויס מען[31] בלויז[32], אז מצד דער גודל החיבה פון אויבערשטן צו אידן, איז ווען אידן געפינען זיך אין א צרה ר"ל, ווערט אויך דעם אויבערשטן דערפון ענג כביכול

[וואס דעריבער האט ער זיך באווייזן צו משה"ן „מתוך הסנה" (א דארן וואס שטעכט) צו וויזן, אז ער איז זיך משתתף בצערם של ישראל*[32] — אים מאכן ענג און „שטעכן" כביכול די צרות פון אידן ר"ל];

אבער דאס וואס אים מאכן ענג די צרות פון אידן, מיינט נאך ניט אז ער איז אין גלות[33]. עס איז בלויז וואס די אידישע צער און צרות פארשאפן אים צער[34].

אבער מכאן פון דעם פסוק (בפרשת־נו) „ושב הוי' אלקיך" לערנען ארויס רבותינו, „שהשכינה שרוי' עם ישראל בצרת גלותם", אז די שכינה אליין איז כביכול צוזאמען מיט די אידן אין גלות[35].

ה. עפ"ז ווערט אבער די שאלה: וויבאלד אז אויך דער אויבערשטער איז „בצרת גלותם", אויך ער איז, כביכול, בגלות האומות, היינט ווי אזוי ווערט ער אויסלייזן זיך צוזאמען מיט די אידן פון גלות — ס'איז דאך א סברא פשוטה און מען זעט עס במוחש, אפילו א בן חמש זעט עס, אז „אין חבוש מתיר עצמו"[36]?

אויף דעם זאגט רש"י „וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו": אידער דער אויבערשטער האט זיך ארייניגעשטעלט אין גלות, האט ער ארייניגעשריבן (וואס דאס איז דאך געווען איינמאל — במדבר), אז ווען עס ווערט קומען דער זמן פון „נגאלין", ווען אידן וועלן דארפן אויסגעלייזט ווערן פון גלות, זאלן די שרים (וועלכע הערשן אויף אידן מיטן אויבערשטן כביכול) ניט האבן קיין דיעה*[36] אין דעם „ושב ה"א". און דאס

---

31) ולכן א"א לרש"י (שמות ג, ב) לומר מכאן למדנו דעמו אנכי בצרה — כי מפורש הוא בקרא — וכנ"ל ס"א.

32) ובפרט שי"ל שם כפירוש המצודות „אהי' עמו להצילו".

*32) בדוגמת מה שאמר משה „ישראל שרויין בצער, אף אני אהי' עמהם בצער" (רש"י בשלח יז, יב). ועד"ז, האיסור לשמש בשני העבון (רש"י מקץ מא, ג. וראה תענית יא, א. וש"נ). ולהעיר מסנה' (מו, א) בשעה שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי.

33) ומה שבגלות מצרים רמז הקב"ה למשה רק הענין ד„עמו אנכי בצרה" — י"ל כי התקשרות הקב"ה בישראל באופן כזה ששרוי עמהם בצרת גלותם, נתחדש רק לאחרי מ"ת.

34) ועפ"ז מובן גם מה שדוקא כאן (משא"כ בפ' שמות שם) כותב רש"י „כביכול".

35) ובדוגמת המלך בהיכלו ומצטער מצרת בנו הנמצא בגלות, או יוהד עם בנו לגלות, או שגם טוחן עמו בבית האסורים.

36) ברכות ה, ב. וש"נ.

*36) ועפ"ז יומתק מש"נ „ארבע מאות שנה . . ואחרי כן יצאו גו'" (לך טו, יג־יד) אף שבכ"מ נאמר „הוצאתיך" וכיו"ב. ולכן גם בפ' בא (יב, מא) כשמתחיל „ויהי מקץ גו'" מסיים „יצאו כל צבאות" (ולא כבפסוק שלאחריו „להוציאם").

מיינט רש"י מיטן לשון "הכתיב גאולה לעצמו", אַז ער האָט "אַריינגעשריבן" פאַר זיך אַ גאולה.

קען מען דאָך מיינען, וויבאַלד אַז "הכתיב גאולה לעצמו" — איז בעת עס וועט קומען דער זמן הגאולה וועט פריער דער אויבערשטער אַליין אַרויס־גיין פון גלות, און ערשט דערנאָך וועט ער אויסלייזן די אידן — איז רש"י מוסיף "שהוא ישוב עמהם": אַז דער "ושב הוי' אלקיך" וועט זיין — "את שבותך", צוזאַמען מיטן אומקער פון אידן [37]. און כל זמן עס וועט ניט נשלם ווערן דער קיבוץ גליות פון אַלע אידן (אפילו ווען בלויז איין איד וועט נאָך זיין אין גלות) — איז "שכינה שרוי' עם ישראל בצרת גלותם".

ו. לאחרי כל הנ"ל, איז נאָך ניט מובן: הן אמת אַז מצד דעם וואָס "שכינה שרוי' עם ישראל בצרת גלותם" קומט אַרויס אַ חילוק אויך אין דער גאולה [אַז דער אויבערשטער וועט זיך צוריקקערן פון צרת גלות] — דער חידוש־ענין איז דאָך אַבער בעיקר שייך צום גלות. היינט פאַר־וואָס זאָגט עס דער פסוק ביי דער גאולה — "ושב גו' שבותך"?

דערפאַר איז רש"י ממשיך "ועוד יש לומר" — אַז מיט דער אויסשפראַך "ושב הוי' אלקיך" מיינט דער פסוק צו זאָגן נאָך אַן ענין [38] — וואָס איז נוגע (בענין הגאולה) צו קיבוץ גליות: וויבאַלד אַז דער קיבוץ פון אַלע אידן פון אַלע ערטער פון גלות איז אַ שוועריקייט, דעריבער שטייט דאָ "ושב הוי' אלקיך", ווייל ביי אַזאַ גרויסע און שווערע זאַך איז קענטיק אַז דאָס טוט דער אויבערשטער אַליין.

ז. אַבער דאָ שטעלט זיך אַ שאלה ביים בן חמש למקרא: אויב קיבוץ גליות איז אַ שווערע זאַך, איז דאָך דאָס ניט פאַרבונדן מיט קיבוץ גליות פון אידן דוקא [ואדרבא: וויבאַלד אַז אַלע אידן זיינען כאיש אחד [39], איז דער קיבוץ פון אידן גרינגער ווי דער קיבוץ פון גוים, להבדיל, וואָס זיי האָבן ניט קיין שייכות צווישן זיך [40]],

היינט פאַרוואָס איז דער פסוק מדגיש אַז דער "ושב" איז ווייל "הוי' (איז) אלקיך"?

דערפאַר איז רש"י מאריך ומפרט און ברייגט דעם באַטרעפענדעם פסוק: "גדול יום קיבוץ גליות וב־קושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל (באַ בני ישראל איז דאָ אויך דער ענין פון איש איש ממקומו [41]) ואף בגליות שאר האומות

37) וי"ל, שגם מטעם זה מעתיק רש"י התיבות "את שבותך".

38) אבל אינו שולל את פירוש הראשון, שלכן כותב "ועוד י"ל" (ולא "דבר אחר" או כיו"ב — כרגיל בפרש"י בכ"מ).

39) ראה רש"י ויגש מו, כו.

40) כי רק בבנ"י — "הוי' אלקיך". אלא שמ"מ אי"ז מספיק, כי עיקר הענין מה שנרמז ב"ושב" (ולא "והשיב") — שהקב"ה עצמו ישיב את שבותך, הוא בנוגע לכללות ישראל [ומה שנאמר "הוי' אלקיך את שבותך" בלשון יחיד, הוא בנוגע ל־כללות עם ישראל, וכמו "הפיצך" שלאח"ז — שהרי באיש אחד אין שייך הפצה — אלא שכולל גם היחיד "נדחך בקצה ה־שמים"], ומכמה שנאמר "ושב הוי' אלקיך" (שמה שהגאולה תהי' באופן ד"ושב" (ולא "והשיב") הוא לפי ש"הוי' (הוא) אלקיך"), מוכרח לומר ש(גם) עיקר הענין שהכתוב מרמז ב"ושב" הוא רק לגבי ישראל. ולכן מפרש רש"י שעיקר הענין הנרמז ב"ושב" הוא ש"שכינה שרוי' עם ישראל בצרת גלותם

מצינו כן שנאמר ושבתי את שבות בני עמון" (וואָרום ס'איז גדול כו' (דאָרף זיין) הוא עצמו) — ותו לא (ניט תלוקטו לאחד אחד).

ח. מען דאַרף נאָך אָבער פאַרשטיין: אָלע ענינים זיינען דאָך בהשגחה פרטית. קומט דאָך אויס, אַז אויך "בגליות שאר האומות" (לדוגמא ביי גלות בני עמון הנ"ל) איז פאַראַן אַ השגחה פרטית (ד. ה., ניט נאָר אַז דער פאָלק (עמון) בכלל זאָל זיך אומקערן פון גלות, נאָר אויך), וועלכע מענטשן פון פאָלק (עמון) זאָלן נגאל ווערן ובאיזה אופן. און וויבאַלד אַזוי, קומט דאָך לכאורה אויס, אַז דער "אוחז בידיו ממש איש איש" דאַרף זיין אויך "בגליות שאר האומות"?

ווען מען עס פאַרשטיין ע"פ הידוע וואָס עס שטייט אין חסידות[41], אַז דאָס וואָס דער רמב"ם זאָגט[42] אַז השגחה פרטית איז נאָר אויפן מין האדם — איז עס קיין סתירה ניט צו שיטת הבעש"ט[43] אין השגחה פרטית אַז עס איז אויך אויף דומם, צומח און חי

— ווייל אין דער השגחה העליונה, זיינען פאַראַן בכללות צוויי אופנים: (א) ווי זי איז בגילוי, און (ב) ווי זי איז מלובש בהעלם אין לבושי הטבע וכיו"ב. און דאָס וואָס דער רמב"ם זאָגט אַז אויף דצ"ח איז קיין השגחה פרטית ניטא, מיינט ער עס בנוגע צו די השגחה העליונה שבבחי' גילוי.

ועפ"ז איז פאַרשטאַנדיק וואָס דוקא ביי אידן איז "אוחז בידיו ממש איש איש" — אע"פ אַז אויך "בגליות שאר האומות" איז זיכער דאָ השגחה ווער פון זיי עס זאָל נגאל ווערן ובאיזה אופן, ווייל די השגחה וואָס איז פאַראַן אויף די אישים פרטים פון די אומות — איז בהעלם בלבושי הטבע בדוגמת ווי די השגחה אויף דצ"ח[44], ווָאָרום עס איז דאָך "אתם קרויין אדם ואין אוה"ע קרויין אדם"[45],

ובמילא, בשעת מען רעדט וועגן "ושב" אדער "ושבתי" וואָס ווייזט אויף אַ פעולה אין וועלכער עס איז ניכר בגלוי אַז דער אויבערשטער טוט איר (כנ"ל סו"ס ו') איז פאַראַן אַ חילוק: דער "ושבתי" ביי "בני עמון", איז בלויז בנוגע די כללות האומה. משא"כ ביי אידן, איז דער "ושב" אויך בנוגע צו יעדער אידן באַזונדער (ווייל ביי יעדער אידן בפרט, איז "הוי' אלקיך" לשון יחיד[46]) — "אוחז בידיו ממש איש איש . . תלוקטו לאחד אחד בני ישראל".

בַּא אידן איז דאָ השגחה פרטית אַלעמאָל, אויך בזמן הגלות — אָבער דאָמאָלס דאַרף מען אָנקומען צו התבוננות בשכלו אַף דערקענען עס אין דעם חשך הגלות, משא"כ בזמן הבית ובענין הגאולה,

וואָס דערפאַר איז בענין הגאולה

כו'". אלא שיש גם רמז נוסף בהכתוב (ראה לעיל הערה 38), בנוגע לתגאולה — "ושב גו'" (ראה לעיל סעיף ו').

41) ד"ח יג, א.

42) מו"נ ח"ג פי"ז.

43) ראה לקו"ד ח"א ע' 166 ואילך. היום יום ע' קח. ובכ"מ.

וידועה הראי' מוכחת ע"ז שאמר אדה"ז ממחז"ל כי הוי חזי שלך אמר משפטיך גו' (חולין סג, א ובפרש"י שם) — הובאה ברשימות הצ"צ על התהלים (לו, ז). וראה לקו"ש ח"ז ע' 63 ואילך.

44) ראה מו"נ שם פי"ח.

45) יבמות סא, רע"א.

46) ראה פסיקתא דר"כ פיסקא בחדש השלישי (קרוב לסופו): עמי הדבור מדבר.

„בידיו ממש" (אן קיין העלם), אבער דאס וואס בזמן הגלות „לא ירפך" — איז דאס „בידיו" סתם.

און דאס איז אויך דער דיוק „ממש" — ווייל „אוחז בידיו", מלובש אין לבושי הטבע איז דא אויך ביי בני עמון, אבער ניט „ממש".

ט. ובדרך „יינה של תורה":

ע"פ הנ"ל איז נאך אלץ שווער: ווי‌באלד אז ביים קיבוץ גליות פון אידן, איז למעלה נוגע יעדער איד באזונדער, איז דאך פארשטאנדיק, אז ביז דער לעצטער איד וועט נגאל ווערן — געפינט זיך די שכינה כבי' „בצרת גלותם". ובמילא, ווערט דאך וויטער די שאלה: ווי אזוי וועט דער אויבערשטער גואל זיין אידן באופן פון „אוחז . . איש איש": בעת ער איז „אוחז בידיו ממש" דעם ערשטן אידן אויף ארויסנעמען אים פון גלות באופן פון „ושב את שבותך" — גייט ער דאך ארויס צוזאמען מיט אים פון גלות?!

מוז מען זאגן, אז די מדריגה אויף וועלכע עס שטייט „אוחז בידיו ממש איש איש", איז א הארה מצומצמת ופרטית, וואס איז פארבונדן און ווערט נתחלק[46*] כביכול צו יעדער אידן באזונדער. און דעריבער איז שייך אז די הארה פרטית וואס איז פארבונדן מיט דעם פרטיות'דיקן אידן (וועלכן ער איז אוחז בידיו ממש) זאל ארויסגיין פון גלות — אע"פ אז אנדערע אידן זיינען נאך אין גלות[47]. משא"כ די גאולה פון בחי' עיקר שכינה[48], וואס איז העכער פון התחלקות — וועט זיין ערשט דאן ווען אלע אידן וועלן נגאל ווערן.

און ווי רש"י איז מרמז „וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו", אז די גאולה „לעצמו" (עצמות), וועט זיין „כשנגאלין" (לשון רבים) — ווען אלע אידן וועלן אויסגעלייזט ווערן. און ווי ער איז מדגיש אויך מיטן לשון „שהוא ישוב עמהם", כנ"ל סו"ס ה'.

י. און דעם ענין איז רש"י מרמז מיט זיין לשון „וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו". דלכאורה: די גאולה פון אידן וועט מען דאך זעהן אז עס איז דורך ה' בגלוי — כמפורש בכ"מ און ווי רש"י זאגט (אין דעם „ועוד י"ל") „אוחז בידיו ממש איש איש" — איז פארוואס זאגט ער דעם לשון „וכשנגאלין" (ניט „וכשגואלן") וואס ווייזט אז זיי ווען נגאל ווערן כאילו בדרך ממילא?

איז דער ביאור אין דעם

— ע"ד המבואר[49] אז די בריאה ווי זי גייט דורך שם אלקים איז „ברא אלקים", אבער פון „הוא" ה־נעלם ונסתר — איז „ציווה ונבראו":

אין דער מדריגה וועלכע איז פארבונדן מיט יעדער אידן באזונדער איש איש ממקומו, קומט עס דורך „בידיו כו'", ובמילא זעט זיך דער „אוחז". משא"כ אין „(הכתיב גאולה ל)עצמו", וואס ווייזט אויף עצמות, וואס דאס וועט זיין כשנגאלין — בשלימות

46*) וע"ד הנפש השנית שבכאו"א „חלק אלקה ממעל ממש" (תניא רפ"ב. וראה הגהות הצ"צ שם. אגה"ק ס"ז. ובכ"מ).

47) ויתירה מזה, וע"ד באגה"ק ס"ד (קה, סע"ב): לכללות ישראל כו' זכן כל ניצוץ פרטי כו'.

48) ראה ד"ה באתי לגני תשי"א פ"א ובהנסמן שם.

49) לקו"ת שה"ש יד, ג. ד"ה ע"כ יאמרו המושלים תרצ"א רפ"ד. ובכ"מ.

הגאולה דכלל ישראל[50] — מצד דער מדריגה, וועט זיין „נגאלין" אין אן אופן פון כאילו בדרך ממילא.

יא. נאָך אן ענין איז מרומז אין פרש"י דידן:

אע"פ אַז דער „וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו" וועט זיין לאחרי ווי עס וועט נשלם ווערן דער „אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו" — פונדעסטוועגן זאָגט רש"י פריער דעם ענין „וכשנגאלין כו'" און ערשט דערנאָך ברענגט ער דעם „אוחז בידיו כו'", ווייל די גאולה פון כלל ישראל, זי איז די סיבה[51] וואָס וועט ברענגען דעם „אוחז בידיו ממש איש איש"[52].

און דערמיט גיט רש"י אַרויס אַ הוראה אין עבודת ה': בשעת אַ איד וויל אַרויסגיין פון זיין אייגענעם „גלות", דאַרף ער זעען און טאָן כל התלוי בו אַז אַלע אידן זאָלן אויך אַרויסגיין פון „גלות".

קען ער דאָך טראַכטן ביי זיך: „יענער" איז דאָך בתכלית השפלות, ביז אַז ער שטייט נאָך אין גלות. און „ער" איז בתכלית המעלה — ער איז שוין „גרייט" צו דער גאולה — היינט פאַרוואָס זאָל זיין גאולה זיין פאַרבונדן און תלוי אין יענעם? — זאָגט אַבער דער פסוק גלייך בתחילת הסדרה, אַז אפילו דער „נצבים" פון „ראשיכם", קען קומען! דוקא לאחרי דעם וואָס „אתם נצבים היום כלכם", וואָס אין „כלכם" וועט דאָך נכלל אפילו דער „חוטב עציך ושואב מימיך".

און בשעת מען גייט מיט דעם סדר, האָט מען די הבטחה אַז „אתם נצבים היום — זה יומא דינא רבא (ראש השנה)", אַז מען איז נצבים[53] וזוכים בדין[54], און מען באַקומט אַ כתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה — כולל, שנת גאולה[55], אַז עס וועט זיין „ושב הוי' אלקיך את שבותך", אַז דער אויבערשטער אַליין וועט אַרויסנעמען פון גלות יעדער אידן — ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל — בקרוב ממש.

(משיחת ש"פ נצו"י תשכ"ז)

---

50) וע"ד „העולה על כולנה" דשער היחוה"א רפי"ב.

51) ועפ"ז יומתק מה שגם גבי „איש איש" כותב רש"י „כאילו הוא עצמו אוחז כו'" — כי [נוסף למאמר הבעש"ט שאהבת הקב"ה לכל אחד ואחד מישראל היא יתירה מאהבת הורים זקנים לבן יחיד] הגאולה ד„איש איש" היא ההתחלה והאופן דגאולת כלל ישראל.

52) ועד"ז הוא גם בכאו"א גופא, שב־ תחלה היא פדיית עצם הנשמה (בחי' ציון) שלמעלה מהתחלקות; אח"כ — של כחות הגלויים („איש איש"); ואח"כ — גם של הנה"ב והגוף המשתתים בחיצוניות לאוה"ע (שבות בני עמון).

53) וע"ד פרש"י (וישב לז, ז) „נצבה. לעמוד על עמדה".

54) ראה תורת הבעש"ט בהיום יום ע' צ'.

55) שגם זה נכלל בפירוש נצבים — מלשון „ומלך אין באדום נצב מלך" (מ"א כב, מח) — שר ומושל (בארוכה אוה"ת עה"פ ע' א'רא ואילך).